

УДК 37.091.12.011.3-051:81'243

ХАРАКТЕРИСТИКА СТРУКТУРНИХ КОМПОНЕНТІВ КРЕАТИВНОСТІ ВЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНИХ МОВ

Мороз Л. М.

У статті обґрунтовується важливість проблеми формування креативності майбутніх професіоналів, створення сприятливого освітнього середовища у виші. Розглянуто різні підходи до визначення креативності, а також виділено її структурні компоненти. На основі узагальнення різноманітних джерел виділено когнітивний, конативний, мотиваційно-ціннісний, діяльнісний компоненти. Крім того, розкрито характеристики, що входять до складу цих компонентів.

Ключові слова: креативність, структурні компоненти креативності.

В статье обоснована важность проблемы формирования креативности будущих профессионалов, создания благоприятных условий среды в вузе. На основе обобщения разных источников, выделены когнитивный, конативный, мотивационно-ценностный, деятельностный компоненты. Кроме этого, раскрыты умения и характеристики, которые входят в состав этих компонентов.

Ключевые слова: креативность, структурные компоненты креативности.

The author discusses the importance of developing creativity of future professionals and also nurturing and promoting student creativity in higher education establishments. This article provides a presentation of creativity structural components and their characteristics, capturing the multidimensionality of creative potential. The techniques and alternative assessment tools are contextualized by addressing their interest for educational program of forming creativity of teacher trainees of foreign languages.

Key words: creativity, creativity structural components.

Основною вимогою сучасного світового суспільства є спроможність людини швидко реагувати на зміни, які постійно відбуваються у всіх сферах життя, вміти знаходити оригінальні та конструктивні рішення проблем. У сучасних умовах цілі вищої освіти, в тому числі й фахової підготовки вчителів іноземних мов не можуть визначатися набором знань, умінь, навичок у вузькій галузі знань, а мають бути спрямовані на всебічний розвиток особистості вчителя. Додаткові якості, що повинні бути сформовані у випускника, позначаються словами "компетенції" і "компетентності", вони краще відповідають сучасним цілям освіти. У дослідженні Т. Яковенко, крім професійної компетентності, знаходимо перелік ключових (базових) компетентностей та особистих якостей фахівця. Передбачається, що ключові компетентності мають понадпрофесіональний характер і є необхідними в будь-якій галузі діяльності. Сюди, поряд із когнітивною або пізнавальною, комунікативною, управлінською або соціально організаційною компетентністю у ціннісно-смысловий орієнтації, у сфері цивільно-громадської діяльності, інформаційно-комп'ютерною, належить також і *креативна компетентність*. Вона визначається як інтегральна багатофакторна якість особистості, що зумовлює на професійній основі розвиток творчих здібностей тих, кого навчають, і саморозвиток власних творчих здібностей майбутнього педагога [3, с. 52].

Завдання професійної освіти – забезпечити умови у виші для становлення професіоналів, здатних до сприйняття нового, мотивованих на досягнення життєвого успіху, готових до навчання впродовж життя. Це відповідає й положенням Закону України "Про освіту" та Національної доктрини розвитку освіти, де постулюється, що основними напрямками оновлення змісту вищої освіти є: особистісна орієнтація системи освіти, пріоритет загальнолюдських і національних цінностей; забезпечення якості освіти на основі новітніх досягнень науки,

культури і соціальної практики; виховання талантів, збагачення на цій підвалині творчого потенціалу всього народу; виховання духовно багатой, соціально активної, фізично розвиненої творчої особистості.

Разом із тим репродуктивний характер традиційної системи освіти суперечить потребі суспільства в креативній системі розвитку особистості. Актуальною проблемою для теоретичних і практичних досліджень у сфері професійної підготовки є розробка теоретичних положень та практичних моделей формування їх креативності, в тому числі майбутніх учителів іноземних мов. Наразі зупинимося на визначенні структурних компонентів креативності майбутніх учителів іноземних мов, що і є *метою* статті.

У вивченні креативності існує багато різноманітних теоретичних та експериментальних підходів, що впливає як на визначення самого поняття, так і на виділення його структурних компонентів. Креативність визначається як багатогранне поняття, що інтегрує в собі низку аспектів. Більшість сучасних учених (J. Guilford, P. Torrance, T. Amabile, R. Sternberg, T. Lubart, J. Kaufmann, R. Weisberg, R. Sawyer, G. Wallas, Д. Богоявленська, С. Сисоєва, І. Зязюн, В. Роменець та ін.) дійшли згоди, що різні фактори повинні взаємодіяти та доповнювати один одного, щоб уможливити творчий процес і креативні результати. Останніми роками дослідженнями розвитку креативності майбутніх учителів займалися І. Гриненко, О. Дунаєва, Т. Заячук, Н. Кичук, О. Куцевол, Н. Мартинович, В. Фрицюк, І. Шахіна, Т. Яковенко та інші.

Відповідно до рекомендацій Національного комітету креативної та культурної освіти (National Advisory Committee on Creative and Cultural Education (NACCEE) креативність учителя визначається як "креативне вчителювання" (*teaching creatively*) та "навчання креативності" (*teaching for creativity*) [7]. Науковці визначають креативність як здатність викладача використовувати уяву студентів таким чином, щоб зробити навчальний процес цікавим та інноваційним. Навчання креативності визначається як засіб (інструмент) розвивати студентські здатності креативного мислення, уяви та інших здібностей, що відносяться до креативності і які сприяють ефективності навчання. Креативна діяльність викладача інтерпретується як використання ефективних навчальних методик, засобів і стратегій [5, с. 357].

У численних дослідженнях креативність визначається по-різному, про що ми згадували у попередніх роботах: як прагнення до творчості, здатність протистояти шаблону, виходити за рамки завдання, швидко та ефективно вирішувати проблемні ситуації. Креативність – це також специфічне ставлення, якість у структурі особистості, які розвиваються в процесі діяльності й проявляються як здатність до перетворення, розширення концептуальних меж, створення якісно нового продукту. Нарешті, креативність – це здатність індивіда змінювати своє сприйняття, мислити нешаблонно, бачити несподівані рішення та комбінації. Креативність сприяє успішному вирішенню проблем і завдань у різних сферах життя індивіда, від професійних вимог до емоційних конфліктів. Креативність пов'язана з глибинними шарами структури особистості і базується на потребі виразити, актуалізувати себе, свій внутрішній світ, перейти межі зовнішнього, повсякденного, прагматичного і об'єктивуватися, увіковічнити свою індивідуальність [2, с. 113].

У рамках нашого дослідження ми розглядаємо креативність як комплексно-інтегративну якість, своєрідну творчу активність особистості, що проявляється у перетворенні дійсності і має гуманістичну спрямованість. Слідом за представниками гуманістичної психології ми розглядаємо творчу активність (креативність) як ідеальну модель психічної конструкції особистості, як еталон психічного здоров'я. Прагнення до самоактуалізації в діяльності, з яким ототожнюється потреба у творчості, інакше креативність, А. Маслоу вважає за необхідну суто людську метапотребу. Вона відрізняє людський рід і є показником психічного здоров'я. Це скоріше особливий спосіб світосприйняття, особливий спосіб взаємодії з реальністю. Чим би не займалася креативна людина, у все вона додає притаманне тільки їй ставлення до того, що відбувається, кожний її акт стає актом творчості. Креативністю А. Маслоу також називає оригінальність, винахідливість або творчу жилку. Це не креативність геніїв (Моцарта і т. д.), не

геніальність чи дар. На його думку, вона скоріше схожа на креативність дитини, незіпсованої впливом культури. Креативність – найфундаментальніша характеристика людської природи, це можливість, що дана кожній людині від природи. Вона пов'язана зі здатністю до невинного та наївного сприйняття життя, яка часто під впливом освітнього середовища нівелюється. Саме тому необхідно створювати педагогічні умови, які б сприяли, а не придушували цю здатність до спонтанності, свіжості сприймання, або креативності [6].

М. Csikszentmihalyi послуговується поняттям "поток" (flow) і теж говорить про неможливість людського існування без стопроцентної зосередженості на своїй діяльності, а "пікові переживання", які можуть виникнути лише в процесі виконання своєї діяльності на найвищому рівні, вважає метою людського існування. Під час цих проривів людина стає більшою мірою сама собою, краще реалізує свої потенційні можливості і наближається до самого серця свого буття. Ці пікові переживання можуть мати численні впливи на розвиток особистості, в тому числі вони здатні вивільнити творчі здібності індивіда, спонтанність, експресію, неповторність.

Потік зазвичай приходить, коли людина включає усю свою майстерність, аби впоратися з поставленим завданням. Коли цілі зрозумілі, результат очевидний, а завдання та майстерність знаходяться в балансі один із одним, людина концентрує свою увагу та повністю занурюється у свою справу. Оскільки поставлене завдання вимагає всієї психічної енергії, увага людини в стані потоку повністю сконцентрована. Потік також веде до особистісного зростання. Таким чином, стан потоку діє як магніт, спонукаючи нас учитися, а відтак, виходити на нові рівні завдань і майстерності. Отже, бачимо, що М. Csikszentmihalyi також акцентує увагу на ідеї про важливість постійного розвитку, який має відбуватися в процесі виконання улюбленої справи [4].

На сьогодні більшість авторів визнають багатогранну природу креативності, в межах якої взаємодіють різні компоненти. Психометричний погляд привів до створення інтегрованих підходів (confluence models of creativity), які припускають, що творчість вимагає від людини певного *стилю мислення, бази знань і особистісних якостей*, які актуалізуються в певному *середовищі* [9, с. 112].

Т. Amabile розвинула теорію, за якою творчість розглядається як результат поєднання разом декількох компонентів, кілька з яких відносяться до особистості, інші – до середовища, включаючи соціальне оточення. Вона була однією із перших теоретиків, хто включив соціально-психологічні фактори у вивчення творчості. Перший компонент теорії Т. Amabile складається з *умінь у певній сфері знань* (domain-relevant skills). Вони включають знання і навички. Деякі з цих умінь базуються на внутрішніх здібностях (здатках), інші ж набуті завдяки освіті. Другий компонент – це *вміння, що стосуються творчості* (creativity-relevant skills), які є вміннями, що виходять за межі специфіки галузі, які можуть бути застосовані у будь-якій сфері, де індивід спробує створити інновацію. Вони включають метод ламання звичного, але не успішного підходу до проблеми (*breaking set*), а також знання евристики, або правил (knowledge of *heuristics*, or *rules of thumb*) для генерування нових ідей [9, с. 96].

За Т. Amabile, велике значення для креативної відповіді на завдання має ставлення до нього індивіда. Якщо людина вважає завдання внутрішньо мотивованим – тобто вона зацікавлена завданням заради самого завдання, а не через певні зовнішні винагороди за успішне його виконання, – шанси його створити інноваційну відповідь будуть максимальними. Це стосується мотиваційно-ціннісного компонента у структурі креативності (див. табл. 1).

Р. Sternberg та Т. Lubart припускають, що людина, здатна до творчої продукції, повинна володіти кількома ресурсами, як-от:

1) набір інтелектуальних здатностей, з яких три є особливо важливими: здатність бачити проблеми в новій перспективі та виходити за межі звичайних ідей; вміння розпізнавати ідеї, варті уваги; здатність переконувати інших у цінності своїх ідей;

2) знання своєї сфери;

3) особистісні якості, які дозволяють мислити незалежно;

4) середовище, яке підтримує і винагороджує творчі ідеї [9, с. 100].

J. Horng та ін. описали п'ять факторів, які впливають на креативну діяльність вчителя: а) особистісні риси (наполегливість, бажання розвиватися, прийняття нового досвіду, самовпевненість, почуття гумору, допитливість, глибина ідей, уява); б) фактори сім'ї: відкриті та толерантні способи навчання учнів, творча діяльність батьків та ін.; в) досвід зростання та освіти; г) віра в навчання, тяжку і наполегливу працю, мотивацію; г) адміністративний бік шкільної організації [5, с. 365].

D. Simonton, виходячи з еволюційної теорії креативності, розробив широку інтегровану теорію креативності (a wide-ranging confluence theory of creativity), яка об'єднує "механізм сліпого варіювання, відбору та зберігання" (the blind-variation-selective-retention mechanism) з іншими компонентами, такими як когнітивні фактори, особистісні характеристики та середовищні впливи на творчий процес [9, с. 101].

Д. Б. Богоявленська зосереджується на розгляді поняття "інтелектуальної активності", до структури якого входять як розумові здібності, так і мотиваційні фактори. Розумові здібності діють лише з огляду на мотиваційну сферу особистості, яка може або стимулювати, або ж перешкоджати прояву цих здібностей. Такий теоретичний підхід має важливий практичний результат: для розвитку обдарованості необхідно створити також умови для формування внутрішньої мотивації діяльності, спрямованості особистості та системи цінностей, які складають основу становлення духовності особистості [1].

Таблиця 1

Структурні компоненти креативності та їх характеристики

Компонент	Складові характеристики	Методики вимірювання
1	2	3
Когнітивний (когнітивно-інтелектуальний, когнітивно-пізнавальний)	Інтелектуально-творча ініціатива в різних видах комунікативної та навчальної діяльності; оригінальність виконання навчальних завдань, проєктів, індивідуально-дослідних завдань; гнучкість та кмітливість; вербальна креативність; семантична гнучкість (здатність виявити головну властивість об'єкта і запропонувати новий спосіб його використання); образна адаптивна гнучкість (здатність змінити форму стимулу таким чином, щоб побачити в ньому нові ознаки і можливості для використання); семантична спонтанна гнучкість (здатність продукувати різноманітні ідеї в нерегламентованій ситуації); фантазія у написанні текстів писемного мовлення, а також самостійне придумування тем і проблем для писемного та усного обговорення; формулювання проблем; здатність помічати неоднозначності, суперечності, ставити питання; допитливість (невербальна та вербальна); інтуїтивність; легкість оволодіння мовою як засобом формулювання думок; система знань методики викладання іноземних мов на основі застосування креативних технологій; загальні професійно-педагогічні знання та компетенції; знання теорії креативності; дивергентне та конвергентне мислення, оцінювання ідей, асоціативне мислення; послідовність та розширення вже існуючих ідей; уміння ігнорувати нерелевантну інформацію; чутливість (сенситивність до проблем); аналіз, синтез, здатність до перенесення, готовність пам'яті, уява (відтворювальна та творча); метафоричність, схильність використовувати символічні, асоціативні засоби для вираження своїх думок; уміння в простому бачити складне, і навпаки	Г. Еббінгауз "Вербальна уява" Є. Туник "Діагностика вербальної та невербальної креативності" А. Лачинс "Гнучкість мислення" The Torrance Tests of Creative Thinking (TTCT), Wallach & Kogan Divergent Thinking Tasks Guilford Divergent Thinking Tasks The Consensual Assessment Technique Purdue Elementary Problem Solving Inventory С. Меднік "Тест віддалених асоціацій"

Продовження таблиці 1

1	2	3
<i>Конативний</i> (особистісний, емоційно- афективний)	Ключові особистісні риси для креативності: наполегливість (тенденція долати перешкоди), терпимість до багатозначності, відкритість новому досвіду, індивідуалізм (незалежність, неконвенційні рішення), готовність ризикувати; самоприйняття; домінування; самовпевненість; неконформність; здатність до вирішення проблемних завдань; винахідливість; самобутність і впевненість у собі; емоційно-образні якості: одухотвореність, емоційний підйом у творчих ситуаціях, відчуття новизни, здатність до емпатії, проникливість, подолання стереотипів, схильність до ризику, прагнення свободи	Є. Тунік "Самооцінка творчих здібностей" Barron-Welsh Art Scale Gough's Adjective Checklist Khatena Creative Perception Inventory
<i>Мотиваційно-ціннісний</i>	Мотивація самовдосконалення іншомовних умінь і навичок; здатність розглядіти можливості для саморозвитку, ставити та досягати цілі й наміри; інтерес до проблемних завдань, неоднозначних комунікативних ситуацій; внутрішня процесуальна мотивація (intrinsic process motivation), ставлення до діяльності як можливості для самореалізації; прийняття креативності як особистісно важливої цілі; прагнення до нового, до самоактуалізації в діяльності, реалізації свого потенціалу, здібностей, гуманістичні настановлення; особистісно значущі мотиви й ціннісні установки; позитивне ставлення до формування та розвитку творчих здібностей; творчий прояв особистості в професійній діяльності	The Work Preference Inventory The Torrance Creative Motivation Scale
<i>Діяльнісний</i> (практично-діяльнісний)	Включає дослідницькі, організаторські, проєктувальні вміння, які дозволяють реалізувати креативні технології формування педагогічних знань і вмінь, здійснювати організацію самостійної творчої роботи, планувати навчально-творчу роботу	Спостереження

Отож численні дослідження виявили можливість і необхідність цілеспрямованого формування різних компонентів креативності: *когнітивного (когнітивно-інтелектуального, когнітивно-пізнавального), мотиваційно-ціннісного, особистісного (емоційно-афективного), діяльнісного, фактору середовища*. Ці компоненти та їх складові характеристики відображено в таблиці 1. Також у таблиці наведено приклади методик, що можуть бути використані для вимірювання складових характеристик, що входять до структурних компонентів креативності.

Отже, в результаті проведеного структурного аналізу ключового поняття "креативність" ми виділяємо в структурі креативності особистості наступні компоненти: когнітивний, конативний, мотиваційний та діяльнісний. На основі виділених компонентів у структурі креативності в подальших дослідженнях є необхідним визначити та описати показники та рівні сформованості цих компонентів у структурі креативності.

Література

1. Богоявленская Д. Б. Рабочая концепция одаренности / Д. Б. Богоявленская и др. – 2-е изд., расш. и перераб. – М., 2003. – 88 с.
2. Мороз Л. Н. Понятие учебной автономии в процессе формирования профессиональной креативности будущих учителей иностранных языков / Л. Н. Мороз // Лингвокультурное образование в системе вузовской подготовки специалистов : сборник научных статей / Брест. гос. ун-т имени А. С. Пушкина ; редкол.: А. Н. Гарбалев и др. – Брест : БрГУ, 2013. – 303 с. – С. 111–121.

3. Яковенко Т. В. Застосування педагогічних технологій для розвитку креативності майбутнього інженера-педагога / Т. В. Яковенко // Педагогіка вищої школи та історія педагогіки. Теорія і практика управління соціальними системами. – 2012. – № 1. – С. 51–56.

4. Csikszentmihalyi M. Creativity: flow and the psychology of discovery and invention / M. Csikszentmihalyi. – New York : Harper Perennial, 1996. – 443 p.

5. Dalia Lapeniene D. Peculiarities of Teachers' Motivation to Work Creatively / D. Dalia Lapeniene, A. Dumciene // Intellectual Economics, 2012. – Vol. 6, No. 3 (15). – P. 355–364.

6. Maslow A. H. Motivation and Personality / A. H. Maslow. – New York : Harper & Row Publishers, 1970. – 369 p.

7. NACCCE: 1999. All our Futures: Creativity, Culture and Education. National Advisory Committee on Creative and Cultural Education [Електронний ресурс]. – UK : NACCCE, 1999. – Режим доступу:

<http://www.cypni.org.uk/downloads/alloutfutures.pdf>. – Назва з екрана.

8. The Cambridge Handbook of Creativity / edited by J. C. Kaufman, R. J. Sternberg. – New York : Cambridge University Press, 2010. – 489 p.

9. Weisberg R. W. Creativity: Understanding Innovation in Problem Solving, Science, Invention, and the Arts / R. W. Weisberg. – New Jersey : John Wiley & Sons, 2006. – 641 p.